

УДК: 726:2-523.6(477.25):27-526.62«11»

Олександр Ганшин

МОДЕЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЄДИНОГО КИЄВО-КАНІВСЬКОГО НЕКРОПОЛЯ ВЕЛИКОГО КИЇВСЬКОГО КНЯЗЯ ВСЕВОЛОДА ОЛЬГОВИЧА Й ГІПОТЕЗА ЩОДО ТОТОЖНОСТІ ХРАМУ ЛІТОПИСНОГО МОНАСТІРЯ СВЯТОГО СИМЕОНА ТА СПОРУДИ КИРИЛІВСЬКОЇ ЦЕРКВИ КИЄВА

DOI: 10.5281/zenodo.7225769

© О. Ганшин, 2022. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5597-0969>

Стаття продовжує наукові пошуки автора щодо організації усипальні Кирилівської церкви Києва та її ктиторської проблематики. Використано стратегію дослідження пам'ятки від її власних джерел із розглядом і аналізом суперечливих непрямих свідчень літописів. Переглядаючи попередню аргументацію, автор доходить думки про можливість створення великим київським князем Всеволодом Ольговичем єдиного киево-канівського некрополя для своєї родини. На підставі результатів моделювання із залученням літописних відомостей визначено коло осіб із князівської родини Святославичів, для яких були організовані аркосолії в усипальнях київської Кирилівської та канівської Георгіївської церков. Одержана інформація нашоує на сміливу думку про тотожність невідомої за посвятою церкви літописного Симеонова монастиря й Кирилівського храму. Здійснений аналіз зображальних джерел київського храму схиляє автора до такого бачення.

Ключові слова: Кирилівська церква Києва, Георгіївська церква Канева, монастир Святого Симеона, князівська усипальня.

У попередніх публікаціях ми виклали власне бачення стратегії вирішення ктиторської проблеми Кирилівської церкви Києва¹. Оскільки суперечливі², непрямі свідчення літописів (в одній згадці йдеться про будівництво княгині³ Всеволодою⁴, а в іншій – князем Всеволодом Ольговичем⁵) тривалий час не давали змоги аргументовано відповісти на питання, хто ж усе-таки є її ктитором, а лише породжували різні гіпотези⁶, було вирішено змінити парадигму досліджень: провадити пошуки не від літопису до храму, а від його джерел до давнього тексту.

У межах такого підходу ми проаналізували процес атрибуції решток фрески південної стіни середньої кліти південної нави, що була гіпотетично визначена Т. Куделко як кти-

¹ Див.: Ганшин О. Сакральна організація князівської усипальні Кирилівської церкви Києва та датування її фрескових розписів. *Славистична збірка*. 2018. Вип. IV. С. 169–180; Ганшин О.В. Історіографічний парадокс двох ктиторських композицій у Кирилівській церкві Києва. *Novogardia*. 2021. № 1 (9). С. 64–78.

² З приводу неузгодженості літописної інформації пропонуємо дослідникам Кирилівської церкви пригадати логічний закон суперечності в контексті двох антагоністичних тверджень. Див.: Блок М. Апологія історії. Москва: Наука, 1973. С. 61–64.

³ У літописах не згадується християнське ім'я княгині Всеволодою, доньки князя Мстислава Володимировича Великого, дружини князя Всеволода Ольговича. Як припустив М. Максимович, вона мала ім'я Марія, але критична перевірка В. Кучкіна показала сумнівність такого визначення. У науковій літературі подекуди княгиню безпідставно називають Марією Мстиславівною. Див.: Максимович М. О создании Киевской церкви Св. Кирилла. *Собрание сочинений М.А. Максимова*. Киев, 1877. Т. II. С. 161–171; Кучкин В.А. Княжеский помяник в составе Киево-Печерского патерика Иосифа Тризны. *Древнейшие государства Восточной Европы*. 1995. Москва, 1997. С. 201–205; Литвина А.Ф., Успенский Ф.Б. Выбор имени у русских князей в X–XVI в. *Династическая история сквозь призму антропимии*. Москва: Индрик, 2006. С. 461–463.

⁴ Ипатьевская летопись. *Полное собрание русских летописей*. Москва: Языки славянской культуры, 2001. Т. 2. Ст. 612;

⁵ Лаврентьевская летопись. *Полное собрание русских летописей*. Москва: Языки славянской культуры, 2001. Т. 1. Ст. 412.

⁶ Див.: Марголіна І. Кирилівська церква в історії середньовічного Києва. Київ, 2001. С. 25–29.

торська⁷ та нібито може містити постаті княгині Всеволожої і князя Всеволода Ольговича⁸. Виявлення методологічної помилки⁹ спонукало наново переглянути збережену іконографію, що насправді виявилася залишками композиції «Старозавітна Трійця», або ж «Гостинність Авраама»¹⁰.

Очевидно, що така атрибуція фрески південної стіни середньої кліти південної нави спростовує гіпотезу про те, що князь Всеволод Ольгович і княгиня Всеволожа можуть бути зображені на ній. Нове визначення композиції автоматично поставило під питання й фрагмент схожого жіночого образу на лопатці південного стовпа нартексу поруч із залишками давньої хрещальні¹¹.

Також ми приділяли увагу невеликому фрагменту реальної ктиторської композиції храму на західній стіні наосу¹². За збереженими залишками живописного шару О. Преображенський¹³ і Н. Козак¹⁴ запропонували гіпотетичні реконструкції її сюжету, але в розробках дослідники спиралися на згадані вище суперечливі відомості літописів¹⁵. На наш погляд, у сюжеті, найімовірніше, могли прописати ті князівські постаті, які представлені на фресці «Ликъ князеи» із композиції «Страшний суд» (мал. 1).

Мал. 1. Фресковий сюжет «Ликъ князеи» з композиції «Страшний суд».

Як припускає І. Марголіна, в сюжеті «Ликъ князеи» зображено членів князівської родини Ольговичів. У своїй персоніфікації постатей дослідниця послуговувалася генеалогічною інформацією та методом порівняння виконаних олійною фарбою наприкінці XIX ст.

⁷ Куделко Т. До питання іконографії невідомої композиції на південній стіні Кирилівської церкви. *Проблеми збереження та відродження пам'яток історії та культури*. 1994. С. 78–79.

⁸ Див.: Марголіна І. Ктиторская композиция в Кирилловской церкви Киева. *Софія Київська: Візантія. Русь. Україна*. 2014. Вип. 4. С. 464; Pevna O. The Kyrylivska tserkva: The Appropriation of Byzantine Art and Architecture in Kiev. New York, 1995. P. 217–219.

⁹ У процесі атрибуції фрески Т. Куделко проігнорувала наявність архітектурної форми й жіночого образу, що вирає з-за неї. Оскільки її увага була зосереджена лише на образі Христа й двох фрагментах німбів обабіч нього, то відповідні аналогії виявилися помилковими.

¹⁰ Ганшин О. Сакральна організація... С. 178–180; Ганшин О.В. Історіографічний парадокс... С. 69–75.

¹¹ Ганшин О. Сакральна організація... С. 177–178.

¹² Ганшин О.В. Історіографічний парадокс... С. 67–69.

¹³ Преображенский А.С. Ктиторские портреты средневековой Руси. XI – нач. XVI в. Москва: Северный паломник, 2010. С. 119–120, 123.

¹⁴ Козак Н.Б. Фрагмент ктиторской композиции на западной стене наоса Кирилловской церкви в Киеве. *В созвездии Льва: Сб. статей по древнерусскому искусству в честь Льва Исааковича Лифшица*. 2014. С. 198–209.

¹⁵ Преображенский А.С. Ктиторские портреты... С. 119. Козак Н.Б. Фрагмент ктиторской композиции... С. 205–207.

князівських облич (на її думку, пізній живопис прописано за малюнком фрески, який, можливо, зберігся) з описом зовнішності князів В. Татіщевим¹⁶.

Відповідно до запропонованої нею персоніфікації, перша фігура з п'яти належить янголові-провіднику, а вже за ним у князівському одязі один за одним зображені представники роду Ольговичів: засновник роду – князь Олег Святославич; великий київський князь Всеволод Ольгович, який вирізняється з-поміж інших червоним кольором вбрання; його брат – князь Ігор Ольгович; старший син – князь Святослав Всеволодович¹⁷.

Здійснене натурне дослідження (в храмі на висоті)¹⁸ сюжету «Ликь князси» із фігурами чотирьох князів дало змогу виявити на поверхні давнього живописного та тинькового шару системні забиття (мал. 2). Сконцентровані вони переважно на рівні піднесених рук постаті в червоному корзно. Утім, попри пошкодження, вдалося виявити збережену ділянку живопису, на якій, на наш погляд, прописано закомару храму¹⁹.

Мал. 2. Системні забиття (*damnatio memoriae*) на рівні піднесених рук образу князя-ктитора Всеволода Ольговича.

Наявність чи відсутність останньої деталі через поганий ступінь збереження можна обговорювати, однак головне, що виявлені численні навмисні механічні пошкодження, на рівні піднесених рук (мал. 3) і постаті в червоному князівському вбранні, виступають додатковим джерелом, яке свідчить про наявність на цій ділянці до забиття ознаки ктиторського благочестя, а саме акту піднесення храмової споруди Верховному Судді князем Всеволодом Ольговичем.

Фактично виявлено *damnatio memoriae*, яке мало на меті знищити благовірну справу князя-ктитора, а разом із тим промаркувало її для дослідників в інший спосіб²⁰. Відсутність у сюжеті постаті княгині Всеволової знову-таки поставила під сумнів достовірність опосередкованої згадки Київського літопису за Іпатіївським списком про будівництво нею Кирилівської церкви²¹.

¹⁶ Марголіна І.Є. Тасмниці дорогожицьких пагорбів. Київ: Либідь, 2014. С. 29–31.

¹⁷ Там само. С. 29–31.

¹⁸ Однією з проблем дослідження фрески є її важкодоступність для прямого візуального огляду. Щоб оглянути живописний шар, дослідник має піднятися драбиною на висоту понад три метри. Рельєф системних забитостей найкраще видно під бічним світлом, що передбачає залучення помічника. На жаль, наша рецензентка не повторила такі операції, а лише обмежилася «простим візуальним оглядом», якого не достатньо для фіксації нововиявленого джерела спостережачем.

¹⁹ Ганшин О. Сакральна організація... С. 175.

²⁰ Маємо наміри найближчим часом опублікувати віднайдені навмисні пошкодження на фресці «Ликь князси» окремою працею із замальовкою нівечень і якісною фотофіксацією джерела.

²¹ Іпатьевская летопись. Ст. 612.

Мал. 3. Системні забиття (*damnatio memoriae*).

Аналіз живописного опорядження й організації усипальні дав нам змогу дійти висновку, що сюжет «Ликъ князеи» композиції «Страшний суд» є поховальним портретом у князівській усипальні. На ньому зображені ті князівські персони, які, за задумом ктитора, мали знайти свій вічний спочинок у нішах-аркосоліях поховального приміщення церкви. Однак місця для поховання княгині не було передбачено.

Поховальний портрет «Ликъ князеи» був прописаний за життя князя-ктитора Всеволода Ольговича. Саме його образ можна верифікувати за наявним *damnatio memoriae*²². Створення такої фрески після його смерті було б цілком позбавлене сенсу й ідейного навантаження²³, адже останній спочинок князь Всеволод Ольгович із об'єктивних причин²⁴ знайшов не у своїй поховальній ніші усипальні Кирилівської церкви, а у вишгородському храмі Святих Бориса та Гліба²⁵. Згідно з літописом, його захоронення там залишалося й у сер. 90-х рр. XII ст.²⁶

Тож варто знову повернутися до розгляду питання персоніфікації згаданої фрески й навести всі логічно можливі варіанти визначення фігур – членів князівської родини – поряд із ктитором у сюжеті «Ликъ князеи» із композиції «Страшний суд» за принципом наслідування влади, з'ясувати, кого саме зображено на фресці разом із ним. Ці особи, за задумом ктитора, мали спочити в аркосоліях Кирилівської церкви.

Отже, звернімо увагу на той факт, що на шляху до Верховного Судді попереду ктиторської фігури великого київського князя Всеволода Ольговича прописано лише одного із членів його родини. У запропонованій І. Марголіною персоніфікації цей образ визначено як фігуру засновника роду Ольговичів – князя Олега Святославича²⁷. Це припущення авторки видається цілком логічним, але із певними застереженнями – зважаючи, до якого роду належав князь Всеволод Ольгович.

Дослідник князівської генеалогії Л. Войтович зауважує, що рід Ольговичів утворився за часів відокремлення Муромо-Рязанської землі від Чернігівської, що й посприяло по-

²² Ганшин О. Сакральна організація... С. 173–176.

²³ Там само. Ст. 176.

²⁴ Дослідник М. Дімник розглядає поховання великого князя Всеволода Ольговича у вишгородському храмі Святих Бориса та Гліба як велику честь (as one of the greatest honours), але, на наш погляд, масмо справу з делегітимацією права на посідання великокнязівського столу для нащадків його роду. У тому самому річищі розглядаємо й поховання на Чернігівщині великих київських князів Святослава Ярославича й Ігоря Ольговича; Див.: Dimnik M. Dynastic Burials in Kiev before 1240. *Ruthenica*. 2008. Т. VII. С. 84.

²⁵ Ипатьевская летопись. Ст. 321; Лаврентьевская летопись. Ст. 312–313.

²⁶ Ипатьевская летопись. Ст. 679–680.

²⁷ Марголіна І.Є. Таємниці дорогожицьких пагорбів. С. 29.

дальшому розпаду князівської родини Святославичів на три гілки: Давидовичів, Ярославичів та Ольговичів²⁸.

У межах такого бачення засновником справді можна вважати князя Олега Святославича, але не відкидаємо, що його амбітний син, князя Всеволод Ольгович, міг рівнятися не стільки на батька (князя-ізгоя), який ніколи не посідав київського столу, скільки на свого діда, великого київського князя Святослава Ярославича.

Цю думку підтверджує те, що свого первістка князь Всеволод Ольгович назвав не Олегом, а Святославом, імовірно, давши дитині ім'я-прототип свого діда, великого київського князя Святослава Ярославича. Відтак ім'ям новонародженому пророкували посісти київський великокнязівський стіл²⁹, що наочно відбиває політичні орієнтири князя.

Саме тому, можемо припустити, в Кирилівській церкві, збудованій великим київським князем Всеволодом Ольговичем, на фресковому поховальному портреті «Ликъ князеи» попереду нього прописаний не засновник роду Ольговичів, князь Олег Святославич, а дід ктитора храму, засновник роду Святославичів – великий київський князь Святослав Ярославич.

Відповідно до статті 1076 р. Іпатіївського списку, князь Святослав Ярославич спочив «въ рѣзанъя желве . и положень быс оу Спса»³⁰, редакція Лаврентіївського списку конкретизує, що він «положень Черниговѣ оу стаѣ Спса»³¹. Щодо смерті та поховання його сина, князя Олега Святославича, то він «погребень быс оу стѣо Спса оу гроба виѣа своего Сѣослава» – повідомляє Іпатіївський список під 1115 р.³², а Лаврентіївський обмежується лише подвійною констатацією факту смерті³³ та датою³⁴.

Наявність образу одного з цих князів саме на поховальному портреті «Ликъ князеи» дає підстави припустити, що ктитор Всеволод Ольгович у межах підготовки київської родової усипальні задумав проєкт перенесення захоронення засновника свого роду зі Спаського храму Чернігова до Кирилівської церкви³⁵.

Повертаючись до варіантів атрибуції фігур володарів із поховального портрета «Ликъ князеи», зазначимо, що дві постаті позаду князя Всеволода Ольговича І. Марголіна визначила як образи князя Ігоря Ольговича й князя Святослава Всеволодовича³⁶. Така персоніфікація видається цілком логічною, щоправда, і вона може мати уточнення.

Так, черговість зображених представників князівської родини може віддзеркалювати не лише розстановку представників роду за віком, як ми бачимо із запропонованої персоніфікації³⁷, а й за рядністю – системою успадкування київського столу. Відтак можна запропонувати альтернативний варіант персоніфікації цих двох постатей позаду фігури ктитора Кирилівської церкви.

Із генеалогічних відомостей знаємо, що на час будівництва й розпису Кирилівської церкви³⁸ князь Всеволод Ольгович мав двох синів: первісток, князь Святослав Всеволодович народився після 1116 р., але не пізніше 1125 р.³⁹, а про народження молодшого сина, князя Ярослава Всеволодовича, згадано в статті під 1140 р. у Київському літописі за Іпатіївським списком⁴⁰.

Можна припустити, що в ідеальному варіанті розвитку подій князь Всеволод Ольгович сподівався передати київський великокнязівський стіл своєму старшому синові Святославу Всеволодовичу, який після себе лишив би владу молодшому братові, князю Ярославу Всеволодовичу, що й могло бути віддзеркалено в прописаних фігурах на поховальному портреті «Ликъ князеи».

Тому можливі два варіанти персоніфікації постатей, прописаних позаду ктитора, князя Всеволода Ольговича. Перший із них запропонувала І. Марголіна, яка побачила в цих фігурах образи князів Ігоря Ольговича й Святослава Всеволодовича, який і завершує хід володарів⁴¹. Не можна відкидати й альтернативного варіанта – зображення обох синів князя Всеволода Ольговича, князів Святослава та Ярослава Всеволодовичів.

²⁸ Войтович Л. Княжа доба: портрети еліти. Біла церква, 2006. С. 371.

²⁹ Литвина А.Ф., Успенский Ф.Б. Выбор имени... С. 11–30.

³⁰ Ипатьевская летопись. Ст. 190.

³¹ Лаврентьевская летопись. Ст. 199.

³² Ипатьевская летопись. Ст. 282.

³³ Лаврентьевская летопись. Ст. 290–291.

³⁴ Там само. Ст. 290.

³⁵ Цікаво, що князя Святослава Ярославича, який помер у Києві під час свого великокнязівського правління, поховали все-таки в Чернігові.

³⁶ Марголіна І.Є. Таємниці дорогожицьких пагорбів. С. 30–31.

³⁷ Там само. С. 29–31.

³⁸ Ганшин О. Сакральна організація... С. 169–180.

³⁹ Войтович Л. Княжа доба... С. 400–401.

⁴⁰ Ипатьевская летопись. Ст. 306.

⁴¹ Марголіна І.Є. Таємниці дорогожицьких пагорбів. С. 30–31.

Отже, усі логічно обґрунтовані визначення членів князівської родини поряд із образом ктитора на поховальному портреті мають не один-єдиний, а цілих чотири варіанти персоніфікації:

1. Святослав → Ігор → Всеволод → Олег → янгол
2. Ярослав → Святослав → Всеволод → Олег → янгол
3. Ярослав → Святослав → Всеволод → Святослав → янгол
4. Святослав → Ігор → Всеволод → Святослав → янгол

Серед них варіант № 1 запропонований І. Марголіною винятково в межах сюжету «Ликъ князеи» без прив'язки до наявних аркосоліїв усипальні⁴². Ми ж розглядаємо цю фреску як поховальний портрет, побудований за принципом спадковості влади, і наводимо ще три можливі варіанти персоніфікації князівських образів – № 2–4. До того ж наголошуємо на найбільшому потенціалі варіанта № 3, який утілює рівняння ктитора на авторитетного для нього представника родини й ідеальний порядок спадкування князівського столу в межах його роду. При цьому звертаємо увагу на те, що спільним для всіх чотирьох персоніфікацій є сталий розподіл на живих і мертвих на час прописання поховального портрета «Ликъ князеи». Перша фігура за янголом належить тому, хто на час створення фрески вже спочив (засновник роду), а троє постатей за ним прописані ще за життя.

Цей універсальний розподіл є тим ключем, який і дає змогу реконструювати згадану систему організації поховального приміщення⁴³, що регламентувала розміщення князівських захоронень у межах усипальні для конкретних найважливіших членів родини ктитора (мал. 4). Отож південну її частину з трьома аркосоліями відводили для майбутніх поховань, а в північній – організували нішу для перепоховання вже спочилого очільника роду.

Мал. 4. План князівської усипальні Кирилівської церкви Києва.

Отже, якщо в попередній публікації⁴⁴, спираючись на персоніфікацію І. Марголіної⁴⁵, ми зауважували наявність в усипальні Кирилівської церкви унікального фрескового портрета, що містить посмертне зображення князя Олега Святославича й прижиттєві фігури ктитора – князя Всеволода Ольговича, його брата – князя Ігоря Ольговича та його сина – князя Святослава Всеволодовича, то наразі ми змушені констатувати варіативність можливих визначень князівських осіб.

Безумовно, питання персоніфікації князівських постатей на поховальному портреті «Ликъ князеи», як і осіб, що за задумом мали упокоїтися в поховальному приміщенні церкви, не має обмежуватися лише констатацією варіативності отриманих результатів, а по-

⁴² Марголіна І.Є. Таємниці дорогожицьких пагорбів. С. 29–31.

⁴³ Див.: Макаров Н.А. Топографія погребеній в древнерусских храмах XI–XIII в. *Тезиси докладов советской делегации на IV Международном конгрессе славянской археологии*. 1980. С. 71–73; Седов Вл.В. Погребения «святых князей» и архитектура княжеских усыпальниц древней Руси. *Восточнохристианские реликвии*. 2003. С. 447–481; Панова Т.Д. Царство смерти. Погребальный обряд средневековой Руси XI–XVI в. Москва: Радунца, 2014. С. 44–58, 98–106.

⁴⁴ Ганшин О. Сакральна організація... С. 169–180.

⁴⁵ Марголіна І.Є. Таємниці дорогожицьких пагорбів. С. 29–31.

требує подальшої перевірки за допомогою додаткових джерел, але кирилівські, на наш погляд, фактично вичерпали себе в цьому плані. На жаль, не додають ясності для розуміння проблеми й нещодавно опубліковані графіті пам'ятки⁴⁶.

Натомість новим додатковим джерелом може бути збережена донині усипальня Георгіївської церкви Канева, а саме особливості її організації. Київський літопис за Іпатіївським списком у статті за 1144 р. повідомляє про закладання цієї церкви саме князем Всеволодом Ольговичем: «зложена быс цркы Канѣвская . стго Гевргия . Всеволодомъ кнземъ . мѣса юна въ б днѣ»⁴⁷, редакція Лаврентіївського списку подає ту саму інформацію, але без посвяти храму⁴⁸.

Давні захоронення, начиння, саркофаги й фресковий стінопис, на жаль, не збереглися в усипальні канівської церкви до нашого часу. Не має також літописної інформації про заплановані чи здійснені поховання в її поховальному приміщенні. Подібно до кирилівської усипальні, вона прямокутна в плані, зорієнтована за віссю північ–південь із незначним відхиленням, але в її інтер'єрі є три заглиблені в стіни аркосолії, що репрезентують дуже важливу для нашого дослідження первісну топографію приміщення, синхронну архітектурній конструкції самого храму (мал. 5).

Мал. 5. План усипальні Георгіївської (Успенської) церкви Канева.

Зауважимо, що архітектурне рішення усипальні Георгіївської церкви відрізняється від Кирилівської. У канівському храмі лише одна ніша розміщена в заглибленні південної стіни, а дві інші – північної. До того ж два аркосолії організовані «дзеркально», а третій міститься за північним стовпом нартексу.

Окремо привертає увагу той факт, що жодна з поховальних ніш усипальні Георгіївської церкви не організована в західній стіні, тимчасом як у Кирилівському храмі там містяться аж два аркосолії. Припускаємо, що така система маркує ктиторське замовлення з реалізації певної програми некрополя, яка передбачала створення аркосоліїв для конкретних членів родини.

Екстраполюючи наші спостереження за топографією кирилівської усипальні щодо її розподілу на відведену для перепоховання в північній частині й майбутніх захоронень у південній, можемо припустити, що одну нішу південної частини канівської церкви заздалегідь створили для майбутнього захоронення представника роду князя Всеволода Ольговича, який після смерті мав би знайти тут спочинок. Відповідно два аркосолії північної – для перепоховання спочилих представників роду ктитора.

Відповідно до літописних повідомлень, спробуємо визначити особу, для якої, за задумом, було організовано поховальну нішу в південній частині усипальні Георгіївської церкви. На таку роль насамперед може претендувати князь Ігор Ольгович. Для такого висновку маємо дві підстави. По-перше, канівський храм, освячений на честь святого Георгія, що відповідає християнському імені князя⁴⁹. По-друге, на таку думку наштовхує літо-

⁴⁶ Корнієнко В.В. Графіті Кирилівської церкви (сер. XII – сер. XVIII ст.). Київ, 2021. 520 с.

⁴⁷ Ипатьевская летопись. Ст. 317.

⁴⁸ Лаврентьевская летопись. Ст. 312.

⁴⁹ Зотов Р.В. О черниговских князьях по Любецкому синодику и о Черниговском княжестве в татарское время. Санкт-Петербург, 1892. С. 34–36; Поменник Введенської церкви в Близьких печерах Києво-Печерської лаври. Публікація рукописної пам'ятки др. пол. XVII ст. *Лаврський альманах*. 2007. Спецвипуск 7. С. 16, 17.

писна інформація про церкву Святого Георгія, що згадується в контексті спустошення сільця князя Ігоря Ольговича, «ідеже блше оустроилъ дворъ добръ»⁵⁰.

Літописне оповідання про грабунок маєтностей князя Ігоря Ольговича дослідники розглядають у контексті загального розорення князями Давидовичами маєтностей новгород-сіверського князя Святослава Ольговича⁵¹ після смерті великого київського князя Всеволода Ольговича. Утім, пропуск у джерелі семи рядків (примітка К)⁵² перед згадкою про Ігореве сільце й Георгіївську церкву не може достовірно пов'язувати подальший текст зі згаданими раніше локаціями попри той само характер літописного оповідання. Наступний пропуск із шести рядків (примітка А)⁵³, можливо, свідчить про вставку переписувачем окремого аркуша (59 рядків) до свого тексту, що лише близький за тематикою оповідання.

Відтак можемо припустити, що радше спалений храм Святого Георгія⁵⁴ є відомою за тим само джерелом канівською церквою⁵⁵ з підготовленим аркосолієм у південній частині її поховального приміщення для подальшого розміщення захоронення князя Ігоря Ольговича в саркофазі, аніж дотепер не знайдена церква десь на новгород-сіверських землях.

Наведена аргументація щодо місця, відведеного для поховання князя Ігоря Ольговича, паралельно дає змогу скорегувати персоніфікацію князівських фігур із поховального портрета «Ликъ князеи» усипальні Кирилівської церкви й кандидатури членів родини, що мали б упокоїтися в родовій усипальні. Відповідно можливі персоніфікації скорочуються із чотирьох до тих двох варіантів, де князь Ігор Ольгович не фігурує. Тож для подальшого розроблення валідні варіанти персоніфікації № 2 та 3.

2. Ярослав → Святослав → Всеволод → Олег → янгол

3. Ярослав → Святослав → Всеволод → Святослав → янгол

Як бачимо, ці два варіанти різняться лише однією змінною. Вона пов'язана з очільником роду князя Всеволода Ольговича, котрий зображений попереду нього на поховальному портреті «Ликъ князеи» в усипальні Кирилівської церкви. Як було зазначено, питання родової належності князя є дискусійним.

Отже, згідно з наведеними спостереженнями, на перепоховання в аркосолії північної частини поховального приміщення Кирилівської церкви можуть претендувати як батько Всеволода Ольговича – князь-ізгой Олег Святославич, так і дід – великий київський князь Святослав Ярославич. Водночас у канівській усипальні призначення двох поховальних ніш для вже померлих лишилося поки невизначеними. До того ж один із цих аркосоліїв відокремлений від основного простору поховального приміщення (за північним стовпом нартексу), а другий – розміщується «дзеркально» до місця, що, як ми припустили, відводилося для князя Ігоря Ольговича. Вирішення цієї проблеми можливе за умови розгляду топографії усипальниці Кирилівської церкви Києва й Георгіївського храму Канева із залученням генеалогічних відомостей про рід князя Всеволода Ольговича.

Якщо на цьому етапі моделювання єдиного киево-канівського некрополя родини кти-тора обмежитися його належністю до Ольговичів і штучно, без логічного обґрунтування, пов'язати аркосолій засновника роду північної частини усипальні Кирилівської церкви з персоною князя Олега Святославича, то особливості топографії канівського поховального приміщення у вигляді «дзеркальної» орієнтації одного аркосолія та відокремленості другого важко пояснити.

Однак, штучно пов'язавши з кирилівським аркосолієм можливість перепоховання засновника роду Святославичів – великого київського князя Святослава Ярославича, маємо певну неузгодженість. Якщо для «дзеркального» аркосолія можна припускати місце для перепоховання князя Олега Святославича, для кого ж тоді призначена відокремлена від основного простору поховального приміщення ніша? У межах роду Святославичів лишаються ще двоє: князі Давид і Ярослав Святославичі.

Літописні повідомляють, коли князь Давид Святославич упокоївся⁵⁶, проте точних відомостей про місце його поховання не дають. Стаття Іпатіївського списку під 1162 р., оповідаючи про загибель його сина, князя Ізяслава Давидовича, повідомляє, що «положиша тѣло его въ ѡтни . ему цркви оу стюю мѣку Бориса и Глѣба»⁵⁷. Ця згадка дає дослідни-

⁵⁰ Ипатьевская летопись. Ст. 332–333.

⁵¹ Див.: Толочко П.П. Власть в Древней Руси. X–XIII в. Санкт-Петербург: Алетейя, 2011. С. 23; Чугасва І.К. Чернігівське літописання XI–XIII ст.: історіографічний міф чи історичне джерело? Чернігів: ПВК «Десна», 2018. С. 191–193.

⁵² Ипатьевская летопись. Ст. 332.

⁵³ Там само. Ст. 335.

⁵⁴ Там само. Ст. 333.

⁵⁵ Там само. Ст. 317.

⁵⁶ Там само. Ст. 286; Лаврентьевская летопись. Ст. 293.

⁵⁷ Ипатьевская летопись. Ст. 518.

кам резонні підстави вважати, що князь Давид Святославич упокоївся саме в цьому храмі.⁵⁸

Стосовно князя Ярослава Святославича, відомо лише те, що він спочив, посідаючи удільний муромський стіл⁵⁹. Наскільки знаємо, про місце його поховання в писемних джерелах бракує інформації. Очевидно, що князь знайшов свій спочинок в одній із церков Мурому. У такому разі задум перепоховати його в Георгіївському храмі Канева для князя Всеволода Ольговича був би нездійсненим, адже удільна Муромо-Рязанська земля на той час перебувала поза межами впливу великого київського князя.

Ба більше, після подій під 1127 р., коли князь Всеволод Ольгович прогнав із чернігівського столу князя Ярослава Святославича⁶⁰, останній фактично став персоною нон грата в родинному колі Святославичів. Тож великий київський князь Всеволод Ольгович мав би реалізувати політику посмертної делегімізації влади опального члена роду Святославичів і його наступників, що й могло віддзеркалитися в програмі киево-канівського некрополя.

Підтвердження такої думки знаходимо у виборі імен для дітей князя Всеволода Ольговича. Імовірно, за тогочасною традицією молодшого сина князь назвав ім'ям-прототипом померлого на той час Ярослава Святославича, бажаючи, щоб його новонароджений спадкоємець посів удільний муромський стіл⁶¹.

Натомість можливість перепоховання князя Давида Святославича у відокремленому від основного простору аркосолії північної частини поховального приміщення канівської усипальні видається цілком імовірною. Дати відповідь на питання, чи все-таки було здійснено таку акцію, важко. Однак можемо констатувати, що реалізації такого задуму ніщо не заважало, оскільки чернігівські землі лишалися під контролем великого київського князя Всеволода Ольговича.

За часів його київського княжіння чернігівський стіл посідав син князя Давида Святославича Володимир Давидович. З літописів відомо, що останній підтримував політику боротьби князя Всеволода Ольговича з Мономаховичами, отже, не став би на заваді реалізації програми загального некрополя Святославичів. Щоправда, після його смерті Володимир Давидович різко змінив свою лояльність і приєднався до табору Ізяслава Мстиславича.

Показово, що саме в цей час князь Володимир Давидович бере активну участь у пограбуванні Новгород-Сіверського, вочини Святослава Ольговича, а також «не бѣ то и еще досѣти но идоста на Игореве селче . идеже баше оустроиль дворѣ добрѣ»⁶². Якщо сільце Ігоря, як ми припускаємо, справді було поруч із Георгіївським храмом Канева, це означає, що в часи цих трагічних подій церкву добудували, її внутрішнє опорядження закінчили й вона функціонувала, а може, до неї вже й перенесли із чернігівських храмів поховання князів Давида Святославича та Олега Святославича.

Якщо ці припущення слушні, то князь Володимир Давидович міг без перешкод забрати з усипальні Георгіївської церкви тіло свого батька, а підпал храму, у якому залишився похованим князь Олег Святославич, у такому разі можна розглядати як акт делегімізації його нащадків. Однак наразі такий занадто складний варіант розгортання подій може бути тільки робочою гіпотезою.

Залишаючи результати моделювання некрополя Георгіївської церкви Канева на цьому етапі розроблення, повернемося до отриманих результатів щодо усипальні Кирилівського храму. Ми зупинилися на тому, що три ніші південної частини поховального приміщення задалегідь створили для представників роду Святославичів, які після смерті мали б знайти там свій останній спочинок. Один аркосолій північної частини – для перепоховання засновника роду, великого київського князя Святослава Ярославича. У межах персоніфікації фігур поховального портрета «Ликъ князеи» цей результат відповідає варіанту № 3:

3. Ярослав → Святослав → Всеволод → Святослав → янгол

Як було зазначено, такий варіант є пріоритетним, адже відповідає владним амбіціям великого київського князя Всеволода Ольговича, а також може репрезентувати його бажання передати київський стіл старшому за віком синові, князю Святославу Всеволодовичу, який після себе мав би лишити його молодшому братові, князю Ярославові Всеволодовичу.

Такий варіант моделювання єдиного киево-канівського некрополя дає змогу припускати реалізацію великим київським князем Всеволодом Ольговичем в обох церквах програ-

⁵⁸ Войтович Л. Княжа доба... С. 372.

⁵⁹ Іпатьевская летопись. Ст. 293; Лаврентьевская летопись. Ст. 301.

⁶⁰ Іпатьевская летопись. Ст. 290–291; Лаврентьевская летопись. Ст. 296–297.

⁶¹ Литвина А.Ф., Успенский Ф.Б. Выбор имени... С. 13–30.

⁶² Іпатьевская летопись. Ст. 332–333.

ми захоронення представників роду Святославичів. На наш погляд, хронологічно першою була зведена Кирилівська церква зі своєю усипальною⁶³. У її єдиному аркосолії північної частини планували перепоховати засновника роду, князя Святослава Ярославича, а в південній частині заздалегідь відвели поховальні ніші для захоронення ктитора храму та обох його синів. Організація саме такого некрополя легітимізувала б великокнязівську владу князя Всеволода Ольговича, адже наголошувала на праві на дідівський київський спадок.

Водночас реалізація єдиного некрополя Святославичів поставила б перед Всеволодом Ольговичем завдання дистанціюватися від членів роду, позбавлених права на володіння київським столом⁶⁴. Тут маємо на увазі тих представників, яких в історіографії охрестили князями-ізгоями, тобто князів Олега й Давида Святославичів⁶⁵. Імовірно, таку роль князь Всеволод відводив і рідному братові Ігореві Ольговичу, адже брав за взірець варіант передання влади своїм синам у майбутньому. На нашу думку, таке завдання з відмежування й давало змогу виконати усипальню канівської Георгіївської церкви.

На підтвердження моделі єдиного киево-канівського некрополя князів Святославичів можна навести одне літописне повідомлення – фрагмент статті про убієнного князя Ігоря Ольговича з Київського літопису за Іпатіївським списком: «и везе на конець града в манастырь сѣмоу Семевноу . бѣ бо манастырь (бѣ бо манастырь) ѿца его . и дѣда егѣ Стѣслава . тамо положиша»⁶⁶.

Згідно з усталеним варіантом прочитання літописної згадки, йдеться про те, що: 1) тіло убієнного князя Ігоря Ольговича везуть до обителі Святого Симеона; 2) оскільки це монастир його батька й діда його князя Святослава⁶⁷ Ярославича; 3) там його тіло поклали. У такому разі літописне повідомлення містить такий логічний ланцюжок: перший і третій блоки літописного тексту є наслідком, а другий – причиною.

Наша інтерпретація літописного повідомлення⁶⁸ така: 1) тіло убієнного князя Ігоря Ольговича везуть до обителі Святого Симеона; 2) оскільки це монастир його батька; 3) та з тієї причини, що там лежить його дід⁶⁹, князь Святослав Ярославич. Тоді перший блок літописного тексту є наслідком, а другий і третій – причинами.

Щоправда, результати такої інтерпретації літописного фрагмента суперечать розробленому нами моделюванню некрополя, адже князя Святослава Ярославича мали б перепоховати в усамітненому аркосолії північної частини усипальні Кирилівської церкви, яка збудована князем Всеволодом Ольговичем. Натомість, згідно із запропонованою нами логікою прочитання, він нібито покладений в обителі Святого Симеона на Копиревому кінці, яку начебто збудував батько убієнного князя Ігоря Ольговича, Олег Святославич.

Ця суперечність щодо місця поховання князя Святослава Ярославича спонукала проаналізувати всі відомі прямі згадки давніх літописів про обитель Святого Симеона⁷⁰ й Кирилівську церкву⁷¹. Результат показав цікаву, не помічену раніше закономірність: тогочасні писемні джерела не містять жодних прямих згадок про назву церкви обителі Святого Симеона, хоча повідомляють про князівські поховання⁷², певно, у її усипальні; також літописи не згадують посвяти монастиря, на території якого стоїть Кирилівська церква, однак містять згадку про існування такої обителі⁷³.

У цьому контексті звертаємо увагу, що Кирилівська церква була збудована й розписана ще за життя ктитора, великого київського князя Всеволода Ольговича. Ми наводили дати закладання споруди (1139/1140 рр.), побудови (1139/1140–1143/1144 рр.) та розпису (1145–1146 рр.) храму⁷⁴. Натомість у літописному матеріалі пам'ятка починає згадуватися

⁶³ Ганшин О. Сакральна організація... С. 169–180.

⁶⁴ Войтович Л. Князя доба... С. 372, 374.

⁶⁵ Котляр Н. Наступление удельной раздробленности на Руси (князья-изгои). *Ruthenica*. 2011. Т. X. С. 69–77.

⁶⁶ Ипатьевская летопись. Ст. 354.

⁶⁷ Звертаємо увагу, що використано подвійну присвійну форму «бѣ бо манастырь (бѣ бо манастырь) ѿца его . и дѣда егѣ Стѣслава». Щодо створених князями церков або монастирів у літописі вона більше не трапляється.

⁶⁸ Цікаво, що такий самий варіант прочитання літописної звітки незалежно від нас запропонувала дослідниця Інституту української мови НАН України І. Железняк. Див.: Железняк І. Київський топонімікон. Київ, 2014. С. 62.

⁶⁹ З огляду на запропонований нами новий варіант прочитання й інтерпретації літописної згадки про Симеонів монастир, схилиємося до того, що М. Присьолков цілком слушно вважав, що київську Спасо-Преображенську церкву на Берестові створив князь Святослав Ярославич. Див.: Приселков М. Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X–XII в. Санкт-Петербург: Наука, 2003. С. 72.

⁷⁰ Ипатьевская летопись. Ст. 354, 408, 518; Лаврентьевская летопись. Ст. 318.

⁷¹ Ипатьевская летопись. Ст. 544, 612, 680. Лаврентьевская летопись. Ст. 412.

⁷² Ипатьевская летопись. Ст. 354, 408, 518.

⁷³ Ипатьевская летопись. Ст. 680; Лаврентьевская летопись. Ст. 412.

⁷⁴ Ганшин О. Сакральна організація... С. 176.

під назвою Кирилівська лише зі статті Київського літопису за Іпатіївським списком за 1171 р.⁷⁵

Водночас руїни церкви Симеонова монастиря нібито знайшов П. Лашкар'єв на краю Кудрявської гори біля Вознесенського узвозу. На наш погляд, дослідник видав бажане за реальне, адже ще до початку розкопок штучно пов'язав об'єкт із літописною обителлю⁷⁶. Фактологічних відомостей про монастир і місцевість Копирів кінець⁷⁷ у тогочасних писемних джерелах бракує.

Показово, що перші уривчасті відомості про Симеонів монастир з'являються у статтях Київського літопису за Іпатіївським та Лаврентіївським списками⁷⁸ за 1147 р., а остання згадка міститься в статті Іпатіївського списку за 1162 р.⁷⁹

Зіставлення джерельної інформації підводить до смислової думки, що літописні свідчення про обитель Святого Симеона й Кирилівську церкву оповідають про той само монастирський комплекс. Тобто, одночасно із завершенням будівництва (1143/1144 рр.) й розпису (до серпня 1146 р.) церкви⁸⁰ постає й супутній їй монастир. Упродовж літописних 1147–1162 рр. його згадують під назвою Святого Симеона, а протягом 1171–1195 рр.⁸¹ оповідають уже про Кирилівську церкву⁸².

Різне посвячення церкви й монастиря здається малоімовірним на тлі решти давніх київських сакральних пам'яток⁸³. Це нашоухує на думку, що після будівництва відома нам сьогодні Кирилівська церква була освячена ім'ям святого Симеона. Така синтеза є слушною, якщо врахувати, що християнське ім'я князя-ктитора Всеволода Ольговича за свідченнями джерел є чернечим⁸⁴ (радіше за все передсмертний постриг), а не хрестильним (циклічний аргумент)⁸⁵, як припускають дослідники⁸⁶.

У сучасній Кирилівській церкві відомі дві фрески з образами святих на ім'я Симеон. На першій зображено святого стовпника⁸⁷ (мал. 6). Розміщена вона на маргінесі, у північній горішній частині трансепта в простінку між віконними прорізами та визначена гіпотетично.

Другий святий образ належить до композиції «Стрітіння» (мал. 7) із зображенням святого Симеона Богоприсмця (до якого й веде загадковий хід із південного вітаря)⁸⁸ та міститься в середньому регістрі розписів вітарних стовпів. До того ж композиція «Стрітіння» прописана саме навпроти решток реальної ктиторської композиції західної стіни наосу⁸⁹.

«И везе на конец града в манастырь стмоу Семешноу . бѣ бо манастырь (бѣ бо манастырь) ѿца его . и дѣда еѣ Стѣслава . тамо положиша»⁹⁰, – така інтерпретація джерел, згідно з новим прочитанням літописної згадки, заперечує ктиторство князя Олега Святославича, проте на тлі недовірливої літописної згадки про побудову церкви княгинєю Всеволожою⁹¹ є тенденційною. Скидається на те, що в прономомахівському⁹² літописанні було ре-

⁷⁵ Ипатьевская летопись. Ст. 544.

⁷⁶ Лашкар'єв П. Развалины церкви Св. Симеона и Копырев конец древняго Киева. Киев, 1879. С. 13–14.

⁷⁷ Ипатьевская летопись. Ст. 286, 302, 354, 408, 428, 518; Лаврентьевская летопись. Ст. 318, 417.

⁷⁸ Ипатьевская летопись. Ст. 354; Лаврентьевская летопись. Ст. 318.

⁷⁹ Ипатьевская летопись. Ст. 518.

⁸⁰ Ганшин О. Сакральна організація... С. 176.

⁸¹ Ипатьевская летопись. Ст. 544, 612, 680. Лаврентьевская летопись. Ст. 412. Про існування кирилівського ігумена довідуємося зі статті за 1231 р. за Лаврентіївським списком (ст. 457), що опосередковано свідчить про посвяту обителі за тих часів.

⁸² Відповідно в проміжку між 1162 і 1171 рр. сталася подія, що зумовила переосвячення церкви й монастиря. Можливо, це пов'язано з розоренням Києва коаліцією князів на чолі з князем Мстиславом Андрійовичем. З літопису відомо, що його війська стали табором на Дорогочі неподалік храму Святого Кирила. Див.: Ипатьевская летопись. Ст. 544.

⁸³ За обговорення цієї думки щиро дякуємо завідувачеві відділу археології Києва Інституту археології НАНУ В. Івакіну й молодшому науковому співробітникові відділу І. Зоценку, науковому співробітникові Д. Бібікову.

⁸⁴ Поменник Введенської церкви... С. 16, 17.

⁸⁵ Див.: Толочко О. Заснування Кирилівського монастиря. *Ruthenica*. 2020. Т. XVI. С. 160.

⁸⁶ За консультації щодо християнських імен князя Всеволода Ольговича висловлюємо щирю подяку Ф. Успенському.

⁸⁷ Марголіна І., Ульяновський В. Київська обитель Святого Кирила. Київ: Либідь, 2005. С. 103–104.

⁸⁸ Див.: Марголіна І. Архітектурна загадка Кирилівської церкви. *Пам'ятки України. Історія та культура*. 2013. № 2. С. 20–24; Корнієнко В. Графіті Софії Київської XI – поч. XVIII ст.: Інформаційний потенціал джерела. Київ: ВД «Слово», 2014. С. 101–104; Марголіна І.Є. До питання використання балкони над входом до південної апсиди Кирилівської церкви в Києві (дискусія з В.В. Корнієнком). *Софійський часопис*. 2017. Вип. 1. С. 259–265; Дивний І. Кілька зауважень до початкової історії Києво-Кирилівської церкви (спроба інтерпретації джерел). *Український археографічний щорічник*. 2018. Вип. 21/22. С. 301–313.

⁸⁹ Козак Н.Б. Фрагмент ктиторської композиції... С. 208–209.

⁹⁰ Ипатьевская летопись. Ст. 354.

⁹¹ Там само. Ст. 612.

⁹² Див.: Грушевський М.С. Історія української літератури. Київ: Либідь, 1993. С. 11–12; Толочко П.П. Давньоруські літописи і літописці X–XIII ст. Київ: Наукова думка, 2005. С. 140–142; Котляр М.Ф. Київський літопис XII ст. Історичне джерело. Київ, 2009. С. 102–103; Войтович Л. Княжа доба... С. 373.

алізовано програму завуальовування київського акту благочестя князя Всеволода Ольговича.

Мал. 6. Фреска стовпника з північної горішньої частини трансепту.

Мал. 7. Фрескова композиція «Стрітєння».

В оригіналі літописної згадки до виправлення могло йтися про те, що ктитором монастиря був князь Всеволод Ольгович. За такого варіанта прочитання й інтерпретації літописного тексту простежується чіткий наслідково-причинний зв'язок із двох логічних блоків: 1) тіло убієнного князя Ігоря Ольговича везуть до обителі Святого Симеона; 2) оскільки це монастир його брата, який там перепоховав (започаткував некрополь київських князів свого роду) діда, князя Святослава Ярославича.

Виникає певна суперечність у тому, що тіло убієнного князя Ігоря Ольговича везуть, а потім на деякий час ховають в усипальні київської церкви, в той час, коли, згідно з нашими роздумами, його мали поховати в аркосолії південної частини усипальні канівської Георгіївської церкви. Це можна пояснити тим, що перед смертю князь Ігор Ольгович на нетривалий термін посів великий київський стіл, що й зумовило його поховання в родовій усипальні київських князів.

Отже, результати проведеного дослідження дають змогу дійти висновку про можливе існування єдиного киево-канівського некрополя князівського роду Святославичів, що його організував Всеволод Ольгович. Створення некрополя було продиктоване потребою легітимації права князя на великокнязівський київський стіл як очільника роду Святославичів.

Аналіз джерельної бази дає змогу припустити, що літописні свідчення про обитель Святого Симеона й Кирилівську церкву оповідають про той само монастирський комплекс. Проте цей висновок потребує дальшої перевірки та спонукає переглянути усталені погляди й концепції щодо згаданих пам'яток.

References

Chuhaieva, I. (2018). Chernihivskie litopysannia XI–XIII st.: istoriohrafichnyi mif chy istorychne dzherelo? [Chernihiv chronicles of the XI–XIII c.: a historiographical myth or a historical source?]. Chernihiv, Ukraine.

Dimnik, M. (2008). *Dynastic Burials in Kiev before 1240*. Kyiv, Ukraine.

Dyvnyi, I. (2018). Kilka zauvazhen do pochatkovoï istorii Kyievo-Kyrylivskoi tserkvy (sproba interpretatsii dzherel) [A few remarks on the early history of the Kyiv-Cyril's Church (an attempt to interpret the sources)]. *Ukrainskyi arkhoehrafichnyi shchorichnyk – Ukrainian archeographic yearbook*. Is. 21/22. Kyiv, Ukraine.

Hanshyn, O. (2018). Sakralna orhanizatsiia kniazivskoi usypalni Kyrylivskoi tserkvy Kyieva ta datuvannia yii freskovykh rozpysiv [Sacral organization of the burial vault of St. Cyril's Church in Kyiv and the dating of its fresco paintings]. *Slavistychna zbirka – Slavic collection*. Is. IV. Kyiv, Ukraine.

Hanshyn, O. (2021). Istoriografichnyi paradoks dvokh kytorskykh kompozytsii u Kyrylivskii tserkvi Kyieva [The historiographical paradox of two founders' depictions of St. Cyril's Church in Kyiv]. *Novogardia*. № 1 (9). Russia.

Korniienko, V. (2014). Hrafiti Sofii Kyivskoi XI – poch. XVIII st.: Informatsiyni potentsial dzherela [Graffiti of St. Sophia of Kyiv of the XII – early XVIII c.: Informational potential of the source]. Kyiv, Ukraine.

Korniienko, V. (2021). Hrafiti Kyrylivskoi tserkvy (ser. XII – ser. XVIII st.) [Graffiti of St. Cyril's Church (mid-XII – mid-XVIII c.)]. Kyiv, Ukraine.

Kotliar N. (2011). Nastuplenye udelnoi razdroblennosti na Rusy (kniazia-yszghoy) [The onset of specific fragmentation in Russia (rogue princes)]. *Ruthenica*. № 10.

Kozak, N. (2014). Fragment ktitorskoy kompozitsii na zapadnoy stene naosa Kirillovskoy tserkvi v Kyieve [A fragment of the founders' depiction on the western wall of the naos of St. Cyril's Church in Kyiv]. *V sovezhdyi Lva: Sb. statei po drevnerusskomu yskusstvu v chest Lva Ysaakovycha Lyfshytza – In the constellation Leo: Collection of articles on ancient Russian art in honor of Lev Isaakovich Lifshitz*. Moscow, Russia.

Kuchkyn, V. (1997). Knyazheskiy pomyannik v sostave Kiyev-Pecherskogo paterika Iosifa Trizny. Drevneyshiy gosudarstva Vostochnoy Evropy [Princely necrology as part of the Kyiv-Pechersk Patericon of Joseph Trizna. Ancient states of Eastern Europe]. *Drevneishye gosudarstva Vostochnoy Evropy – Ancient States of Eastern Europe*. Moscow, Russia.

Kudelko, T. (1994). Do pytannia ikonohrafii nevidomoi kompozytsii na pivdennii stini Kyrylivskoi tserkvy [On the question of the iconography of the unknown composition on the south wall of the St. Cyril's Church]. *Problemy zberezhennia ta vidrozhennia pamiatok istorii ta kultury – Problems of preservation and revival of monuments of history and culture*. Bila Tserkva, Ukraine.

Lytvyna, A., Uspenskiy, F. (2006). Vybor imeni u russkikh knyazey X–XVI v. Dinasticheskaya istoriya skvoz prizmu antroponimiki [The choice of the name of the Russian princes in the X–XVI c. Dynastic history through the prism of anthroponymy]. *Dynasticheskaia ystoriya skvoz pryzmu antroponymyky – Dynastic history through the prism of anthroponymy*. Moscow, Russia.

Lytvyna, A., Uspenskiy, F. (2010). Trayektorii traditsii: Glavy iz istorii dinastii i tserkvi na Rusi kontsa XI – nach. XIII v. [Trajectories of tradition: Chapters from the history of the dynasty and the church in Rus at the late XI – early XIII c.]. Moscow, Russia.

Marholina, I. (2001). Kyrylivska tserkva v istorii serednovichnoho Kyieva [St. Cyril's Church in the history of medieval Kyiv]. Kyiv, Ukraine.

Marholina, I. (2013). Arkhitekturna zahadka Kyrylivskoi tserkvy [The architectural mystery of St. Cyril's Church]. *Pamiatky Ukrainy. Istoriia ta kultura – Sights of Ukraine. History and culture*. № 2. Kyiv, Ukraine.

Marholina, I. (2014). Taiemnytsi dorohozhytskykh pahorbiv [Secrets of Dorohozhychi hills]. *Vizantiia. Rus. Ukraina – Byzantium. Rus. Ukraine*. Is. 4. P. 464. Kyiv, Ukraine.

Marholina, I. (2017) Do pytannia vykorystannia balkonu nad vkhodom do pivdennoi apsydy Kyrylivskoi tserkvy v Kyievi (dyskusiiia z V.V. Korniienkom) [Regarding the issue of using the balcony above the entrance to the southern apse of St. Cyril's Church in Kyiv (discussion with V.V. Korniienko)]. *Sofiiskiy chasopys – Sofia magazine*. Is. 1. Kyiv, Ukraine.

Marholina, I., Ulianovskiy, V. (2005). Kyivska obyitel Sviatoho Kyryla [Kyiv Monastery of St. Cyril]. Kyiv, Ukraine.

Marholina, I. (2014). Kytorskaia kompozytsiia v Kyrylivskoi tserkvi Kyieva [The founders' depiction in St. Cyril's church in Kyiv]. Kyiv, Ukraine.

Panova, T. (2014). Tsarstvo smerti. Pogrebalnyy obryad srednevekovoy Rusi XI–XVI v. [Kingdom of death. Funeral rite of medieval Rus in the XI–XVI c.]. Moscow, Russia.

- Pevna, O. (1995). *The Kyrylivska tserkva: The Appropriation of Byzantine Art and Architecture in Kiev*. New York, USA.
- Preobrazhenskyi, A. (2010). *Ktitorskiye portrety srednevekovoy Rusi. XI – nach. XVI v.* [Ktitor portraits of medieval Rus. XI – the beginning of the XVI c.]. Moscow, Russia.
- Pryselkov, M. (2003). *Ocherki po tserkovno-politicheskoj istorii Kiyevskoy Rusi X–XII vv.* [Essays on the Church and Political History of Kyivan Rus in the X–XII c.]. Saint Petersburg, Russia.
- Sedov, V. I. (2003). *Pogrebeniya «svyatykh knyazey» i arkhitektura knyazheskikh usypalnic drevney Rusi* [Burials of the «holy princes» and the architecture of the princely vaults of ancient Rus]. *Vostochno-khrystyanskye relikvyi – Eastern Christian relics*. Moscow, Russia.
- Tolochko, O. (2020). *Zasnovannia Kyrylivskoho monastyria* [Foundation of Cyril's Monastery]. Kyiv, Ukraine.
- Tolochko, P. (2005). *Davnoruski litopysy i litopystsi X–XIII st.* [Ancient Rus chronicles and chroniclers of the X–XIII c.]. Kyiv, Ukraine.
- Tolochko, P. (2011). *Vlast v Drevney Rusi. X–XIII v.* [Power in Ancient Rus. X–XIII c.]. Saint Petersburg, Russia.
- Voitovych, L. (2006). *Kniazha doba: portrety elity* [Princely epoch: portraits of the elite]. Bila Tserkva, Ukraine.
- Zhelezniak, I. (2014). *Kyivskiy toponimikon* [Kyiv Toponymicon]. Kyiv, Ukraine.

Ганшин Олександр Вікторович – аспірант Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського Національної академії наук України, молодший науковий співробітник науково-фондового відділу Національного заповідника «Софія Київська» (вул. Володимирська, 24, Київ, 01034, Україна).

Ganshin Olexander – Ph.D. student of M.S. Grushevskiy Institute of Ukrainian archeography and source studies of the National academy of sciences, junior researcher of the scientific fund department of National conservation area «St. Sophia of Kyiv» (24 Volodymyrska Str., Kyiv, 01034, Ukraine).

E-mail: ov.ganshin@gmail.com

MODELING OF ARRANGEMENT OF THE UNIFIED KYIV-KANIV NECROPOLIS OF THE GRAND PRINCE OF KYIV VSEVOLOD OLVHOVYCH AND THE HYPOTHESIS REGARDING THE IDENTITY OF THE CHURCH OF THE CHRONICULAR MONASTERY OF SAINT SIMEON AND THE STRUCTURE OF KYIV ST.CYRIL'S CHURCH

The article continues the author's scientific research in the field of arrangement of the burial vault at the St. Cyril's Church in Kyiv and its ktitor's issues. The strategy of researching the monument from its own sources with consideration and analysis of contradictory indirect evidence of the chronicles was used. Reviewing the previous arguments, the author comes to the conclusion that the Grand Prince of Kyiv Vsevolod Olhovych created an unified Kyiv-Kaniv necropolis for his family. Basing on the results of modeling with the use of the data of the chronicles, a scope of people from the princely family of Svyatoslavyches was determined, for whom arkosols were arranged in the burial vaults at the Kyiv St. Cyril's and Kaniv St. George's Churches. The data obtained leads to the bold assumption about the identity of the church of the Simeon Monastery and the Church of St. Cyril, in terms of their dedication. The analysis of descriptive (pictorial) sources of the Kyiv church leads to such a vision of the author. The publication aims to critically examine some of the obtained (unexpected) results of the research among the widest possible scope of medievalists.

Key words: St. Cyril's Church of Kyiv, St. George's Church of Kaniv, St. Simeon's Monastery, Prince's burial vault.

Дата подання: 10 липня 2022 р.

Дата затвердження до друку: 25 липня 2022 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Ганшин, О. Моделювання організації єдиного киево-канівського некрополя великого київського князя Всеволода Ольговича й гіпотеза щодо тотожності храму літописного монастиря Святого Симеона та споруди Кирилівської церкви Києва. *Сіверянський літопис*. 2022. № 3. С. 4–17. DOI: 10.5281/zenodo.7225769.

Цитування за стандартом APA

Ganshin, O. (2022). *Modeliuvannia orhanizatsii yedynoho kyievo-kanivskoho nekopolia velykoho kyivskoho kniazia Vsevoloda Olhovycha i hipoteza shchodo totozhnosti khramu litopysnoho monastyria svia-toho Symeona ta sporudy Kyrylivskoi tserkvy Kyieva* [Modeling of arrangement of the unified kyiv-kaniv necropolis of the grand prince of kyiv Vsevolod Olhovych and the hypothesis regarding the identity of the church of the chronicular monastery of saint Simeon and the structure of Kyiv St.Cyril's church]. *Siverian-skyi litopys – Siverian chronicle*, 3, P. 4–17. DOI: 10.5281/zenodo.7225769.